

- наявність теоретичних знань природи досліджуваних об'єктів (має бути достатній рівень знань у певній галузі техніки, мистецтва, ремесла або науки, до якої належать досліджувані об'єкти);
- розуміння предмету різних видів судової експертизи у сфері інтелектуальної власності;
- зважаючи на процесуальний статус судового експерта, обов'язковою вимогою має бути здобуття сукупності знань з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи, а також умінь та навичок застосування науково-обґрунтованих методичних положень розв'язання експертних завдань, притаманних певній експертній спеціальності.

Під час підготовки фахівцям, які мають намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта, необхідно набути певних знань та вмінь, а під час складання кваліфікаційного іспиту продемонструвати набуті компетентності.

Метою навчання (стажування), на нашу думку, має стати формування у слухачів цілісної системи знань основних принципів судово-експертної діяльності, процесуальних особливостей призначення та проведення судових експертиз, методичних підходів розв'язання експертних завдань, які ставляться на вирішення експертизи у сфері інтелектуальної власності, а також надання уявлення про сучасний стан та перспективи

розвитку судової експертизи у сфері інтелектуальної власності в Україні.

Застосування засвоєних фахівцями знань та набутих під час навчання (стажування) навичок застосування основних теоретичних, процесуальних, загально-методичних положень судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, опанування законодавчої бази з питань організації та проведення судових експертиз та експертних досліджень, а також основними методичними підходами розв'язання експертних завдань є основою для здійснення практичної діяльності в межах видів судової експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Перелік джерел посилання

1. Ароцкер Л. Е. О «синтетической» форме производства судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1980. Вып. 20. С. 75.
2. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2007. 528 с.
3. Сегай М. Я., Стринжа В. К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). Киев, 1997. 174 с.
4. Кисиль Н. В. Роль экспертизы в процессе доказывания нарушений прав интеллектуальной собственности: в контексте судебной реформы. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 420—430. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_52 (дата звернення: 02.03.2023).

Л. Ю. Ароцкер — видатний криміналіст і судової експерт ХХ століття

Олександр Ключев,

д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-4781>, e-mail: hniise@hniise.gov.ua

Проаналізовано наукові здобутки видатного науковця-криміналіста й експерта Льва Юхимовича Ароцкера, висвітлено його вплив на формування харківської школи судових експертів.

Ключові слова: криміналістика; судова експертиза; судова експертологія.

L. Yu. Arotsker — an outstanding criminologist and forensic expert of the XX century **Oleksandr Kliuiev**

The scientific achievements of the outstanding criminologist and expert Lev Yukhymovych Arotsker are analyzed, and his influence on the formation of the Kharkiv School of forensic experts is highlighted.

Keywords: forensics; forensic examination, legal expertise.

2022 року повномасштабне вторгнення російських агресорів на українську землю завадило святкуванню 95-го ювілею від дня народження Льва Юхимовича Ароцкера — видатного науковця, доктора юридичних наук, професора, одного із провідних спеціалістів у галузі судової

експертизи (зокрема, почеркознавства) та судової етики, використання криміналістичних засобів, методів і рекомендацій у судовому розслідуванні тощо. Життя й діяльність Л. Ю. Ароцкера нерозривно пов'язані з Харківським науково-дослідним інститутом судових експертиз ім.

Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині — *Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*), що став для науковця справжнім джерелом наукових досягнень і творчого натхнення.

Наукова спадщина професора Л. Ю. Ароцкера донині актуальна для розвитку криміналістики та судової експертології. Коло професійних інтересів видатного криміналіста було надзвичайно широким, охоплюючи найрізноманітніші галузі кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, зокрема розв'язання проблем почеркознавства й авторознавства, використання криміналістичних засобів, методів і рекомендацій під час судового розгляду кримінальних справ, дослідження питань судової психології й етики судового експерта, тактики й етики судового допиту, слідчого експерименту, підтримання державного обвинувачення в суді та ін. Результати його наукових пошуків оприлюднено в численних публікаціях: монографіях, статтях у збірниках наукових праць і періодичних виданнях з актуальних питань криміналістики та судової експертизи.

Здобутками наукових розвідок Льва Юхимовича стали по-справжньому новаторські роботи, що й сьогодні перебувають на часі та привертають пильну увагу наукової спільноти. До них належать дослідження ролі провідного експерта під час проведення комплексних судових експертиз, слідчого експерименту, тактики й етики проведення судового допиту. Вони дійсно є надважливими для судової експертизи та криміналістики, оскільки закладені в них ідеї набули подальшого розвитку в роботах учнів Л. Ю. Ароцкера. Зазначені напрями актуальні для розкриття та розслідування злочинів навіть у XXI столітті. Хоча кожний із них має власну специфіку, але всі вони перебувають на стику криміналістики та кримінального процесу, підтверджуючи їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Судовий розгляд справ тривалий час залишався ареною дискусій для криміналістів. Саме фундаментальні дослідження Л. Ю. Ароцкера зі створення цілісної концепції використання даних криміналістики в судовому розгляді кримінальних справ, оприлюднені в 60-х роках XX століття, уперше привернули увагу наукової спільноти до проблеми використання криміналістичних методів у судовому розгляді та необхідності розроблення тактики судових дій. Свого часу Лев Юхимович справедливо зауважував, що

умови процесуальної діяльності суду значною мірою обумовлюють межі та характер використання прийомів і методів криміналістики. Якщо цієї обставини не враховувати, то багато важливих для слідчого рекомендацій криміналістики виявляться марними для суду [1].

Для творчих планів і наукових праць Л. Ю. Ароцкера характерною є багатовекторність: від теоретичних проблем судової експертизи загалом та її видів — до суміжних питань криміналістики, кримінального процесу, судової й експертної етики, психології експертної й судової діяльності (зокрема, оцінної) та ін.

Аналізуючи творчий доробок Л. Ю. Ароцкера і вкотре перечитуючи його праці, щоразу можна знайти нові рішення для розв'язання нагальних проблем сьогодення. Особливу увагу у своїх дослідженнях науковець приділяв слідчому експерименту, вважаючи його важливою слідчою дією. У підготовленому спільно з В. П. Колмаковим методичному посібнику «Слідчий експеримент на попередньому слідстві» (1949) наголошено на значенні й можливостях проведення цієї слідчої дії з опорою на розв'язання конкретного завдання (спосіб перевірки показань свідка, перевірка правильності дізнання як спосіб отримання доказів та ін.) [2]. У цій роботі розкрито різновиди слідчого експерименту, застосованого з метою визначити можливість побачити, почути або здійснити певні дії тощо. Ця невелика за обсягом наукова праця зажила неабиякої популярності в тогочасному правозастосовчому середовищі не тільки через те, що (як зазначають автори) «серед усіх слідчих дій найбільше забутим є слідчий експеримент», а й із процесуальної точки зору — тодішні кримінально-процесуальні кодекси докладно не регламентували проведення слідчого експерименту, що не сприяло його широкому застосуванню у слідчій практиці [2]. Докладно цю слідчу дію Лев Юхимович розглянув у кандидатській дисертації «Слідчий експеримент у радянській криміналістиці» (1951), розкривши його цільове призначення, способи проведення й оформлення [3].

Водночас Л. Ю. Ароцкер слушно надавав важливого значення експериментальним методам дослідження, започаткувавши харківську школу експериментального дослідження коротких почеркових об'єктів, зокрема цифрових записів і підписів, виконаних шляхом автопідроблення (робота у співавторстві) та зі справжнім наслідуванням, виклавши свої думки у таких ґрунтовних

працях, як: «Деякі питання ідентифікації особи за цифровим письмом» (1952), «Криміналістичне дослідження підписів, виконаних з наслідуванням» (1954), «На допомогу прокурору та слідчому. Криміналістична експертиза цифрового письма» (1954) та ін. [4]. Розроблена ним методика діагностики факту та виду наслідування під час виконання підпису від імені іншої особи й ідентифікації її виконавця до сьогодні залишається однією з тих, якими охоче послуговуються експерти-почеркознавці під час проведення експертних досліджень.

Донині актуальними є напрацювання Л. Ю. Ароцкера, викладені у книзі «Тактика й етика судового допиту» (1969), у якій докладно розглянуто предмет та особливості судового допиту, форми його проведення, етичні норми й тактичні прийоми допиту різних категорій підсудних (зокрема, перехресний допит, доцільність і сутність якого Л. Ю. Ароцкер предметно проаналізував) [5].

Важливою проблемою судочинства є етика поведінки процесуальних суб'єктів. Криміналістична етика (зважаючи на загальнофілософське поняття етики) містить моральні норми та правила, утілюючи й опосередковуючи певні суспільні відносини, що виявляються протягом усього розслідування кримінальної справи.

Як відомо, процесуальні суб'єкти взаємодіють на різних рівнях, що також поширюється на такі моральні норми, як принциповість, об'єктивність, неупередженість, самостійність і самокритичність, що їх такі суб'єкти передусім мають реалізовувати у своїй діяльності. Тому Л. Ю. Ароцкер не оминув увагою етику поведінки під час допиту на стадії попереднього розслідування, що стало відправною точкою для подальших наукових досліджень і, безперечно, мало важливе практичне значення.

Належну увагу Лев Юхимович також приділив ролі провідного експерта під час проведення комісійних, комплексних (зокрема, повторних) експертиз. Визначаючи роль провідного експерта як лідера групи під час проведення комісійних (комплексних) експертиз, Л. Ю. Ароцкер не тільки наголошував на тому, що провідному експертові належить важлива роль, а й точно визначив, коли та хто призначає цього учасника судової експертизи, окреслив коло його обов'язків і прав. Він диференціював поняття «комісія експертів» і «комісійна експертиза», зауваживши, що їх слід розрізняти за роллю провідного експерта в кожному з випадків. Л. Ю. Ароцкер своєчасно

поставив питання про вдосконалення правової основи діяльності провідних експертів [6]. Водночас Лев Юхимович докладно дослідив етичну складову роботи комісії експертів, порушивши нехарактерні для радянської системи психологічні проблеми. Оскільки під час проведення експертиз комісією експертів виявляються індивідуальні особливості кожного з таких експертів, які виражаються у психічних процесах (емоціях і сприйнятті, мисленні і пам'яті, відчуттях і почуттях, обстоюванні власних переконань), то результати досліджень та формулювання висновків можуть спричинити недовіру й суперечки: в одних випадках експерт може надавати надмірного значення власним дослідженням і некритично оцінювати свої результати, в інших — применшувати їх. До того ж під час оцінювання спільних результатів авторитет одного з учасників комісії може мимоволі утискати право решти експертів на власну думку. Наприклад, під час комплексних експертиз особливе місце посідає провідний експерт, який не має якихось переваг перед іншими членами експертної комісії, проте він має відповідати певним психологічним вимогам. У разі виникнення конфлікту між членами комісії він повинен, використовуючи свої професійні знання й уникаючи конфліктних ситуацій, пояснити, переконати та спрямувати роботу експертів на виконання спільного завдання. Водночас провідний експерт має поводитися етично, стримано, щоби його дії не принижували гідності членів комісії, а здобуті результати були об'єктивними.

Творча спадщина Л. Ю. Ароцкера — це не тільки його численні наукові роботи та практичні напрацювання (статті, монографії, розділи в підручниках і посібниках для експертів, слідчих, суддів, адвокатів, методичні листи й методики експертних досліджень), не тільки започаткована ним харківська школа експериментального дослідження коротких почеркових об'єктів, а й продовження ідей та еволюція поглядів Учителя в роботах його учнів, що дають поштовх до нових відкриттів у царині експертології та криміналістики новим поколінням експертів і науковців у XXI столітті. Навіть у наш час професійне становлення судового експерта будь-якої спеціальності неможливо уявити без глибокого вивчення праць Льва Юхимовича та його послідовників, адже ці роботи залишаються затребуваними як судовими експертами, так і слідчими, прокурорами, суддями, адвокатами, викладачами вишів (криміналістами, процесуалістами) та ін., до того ж не тільки в Україні, а й за її межами.

Саме тому завжди на часі слова Л. Ю. Ароцкера, які він зробив своїм професійним кредо: «*Експерт — це не ремісник, а творча особистість*».

Перелік джерел посилання

1. Ключев О. М. До 90-річчя видатного вченого-криміналіста Лева Юхимовича Ароцкера. Ароцкерівські читання зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (Полтава, 25.05.2017). Харків, 2017. С. 3—4.
2. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии. Харьков, 1949. 35 с.
3. Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1951. 35 с.
4. Науковці вищої кваліфікації Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (інформаційно-наукове видання) / авт.-укл.: О. М. Ключев, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. В. Хоша. Харків, 2020. 143, [1] с. : фото.
5. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва, 1969. 120 с.
6. Ароцкер Л. Е. Роль ведущего эксперта при производстве экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1979. Вып. 18. С. 32.

Деякі особливості використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події за фактами крадіжок із квартир громадян

Володимир Коваленко,

канд. юрид. наук, професор, Луганський навчально-науковий інститут імені Е. О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Івано-Франківськ, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5310-2092>, e-mail: kvvkrimludv@ukr.net

Розглянуто деякі особливості роботи спеціаліста-криміналіста на місці події за фактами крадіжок із квартир громадян та напрями використання отриманої під час огляду інформації для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Ключові слова: квартирна крадіжка; спеціаліст-криміналіст; місце події; сліди злочину.

Some features of the use of forensic expertise during the inspection of the scene of the facts of thefts from citizens' apartments

Volodymyr Kovalenko

The author considers some features of the work of a forensic specialist at the scene of thefts from citizens' apartments and directions for using the information obtained during the inspection to establish the circumstances of a criminal offense.

Keywords: apartment theft, forensic specialist, scene of the incident, traces of the crime.

Крадіжки із квартир громадян залишаються в Україні досить поширеним кримінальним правопорушенням, ефективне досудове розслідування яких неможливе без використання спеціальних знань.

Спеціальні знання — це наукові й практичні знання та навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської діяльності, використовуються сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для сприяння у збиранні та дослідженні доказів. Як відомо, спеціальні знання в кримінальному провадженні можуть використовувати у процесуальній і непроцесуальній формах.

На початковому етапі розслідування крадіжок із квартир громадян найпершим серед слідчих

(розшукових) дій, зазвичай, проводиться огляд (ст. 237 КПК України [1]), що дає змогу:

- висунути версії про обставини вчинення злочину;
- виявити та вилучити сліди особи, яка вчинила злочин, знаряддя злочину та інші предмети та сліди, які можуть мати значення для встановлення значущих у справі обставин;
- вивчити та зафіксувати в протоколі огляду всю обстановку місця події.

До складу слідчо-оперативної групи має бути залучений спеціаліст-криміналіст, який завдяки своїм спеціальним знанням надасть кваліфіковану допомогу слідчому під час пошуку, виявлення, фіксації та попереднього дослідження матеріальних слідів злочину та інших речових доказів.